

6. Потий И. Отпис на лист ниякого клирика Острозского безименного / И. Потий // РИБ. – Т. 19. – С.Пб., 1903. – Стб. 1041–1122.
7. Скарга П. Описание и оборона събору руского Берестейского / П. Скарга // Там же. – Стб. 183–328.
8. Филалет Х. Апокрисис албо Отповедь на книжки о съборе Берестейском / Х. Филалет // РИБ. – Т. 7. – С.Пб., 1882. – Стб. 1003–1820.
9. Вишенский И. Зачапка мудрого латынника з глупым русином / И. Вишенский // Сочинения; подгот. И.П. Еремин. – М.; Ленинград, 1955. – С. 170–205.
10. Потий И. Уния греков с костелом Римским / И. Потий // РИБ. – Т. 7. – С.Пб., 1882. – Стб. 111–168.
11. Гармония Восточной церкви с костелом Римским // Там же. – Стб. 169–222.
12. Skarga P. O iedności kościoła Bożego pod iednym pasterzem / P. Skarga // Там же. – Стб. 223 – 526.
13. Skarga P. O gądzie i iedności / P. Skarga // Там же. – Стб. 527–612.
14. Острожский К. Отпис на лист в Бозе велебного отца Ипатиа / К. Острожский // Там же. – Т. 19. – С.Пб., 1903. – Стб. 377–432.
15. Потий И. Освецоному княжети Костентину Острозскому / И. Потий // Там же. – Стб. 983–1040.
16. Obroga Verificasiey // Архив Юго-Западной России. – Ч. 1. – Т. 8. – К., 1914. – С. 345–442.
17. Вопросы и отвиты православному з папезником // РИБ. – Т. 7. – С.Пб., 1882. – Стб. 1–110.

Одержавно редакцією 19.05.2012

Прийнято до публікації 18.10.2012

Аннотация. *Степанов М.Ю. Отношение к народам-соседям в украинской православной полемической литературе конца XVI – начала XVII в. В украинских православных полемических трудах конца XVI – начала XVII в. отношение к другим народам определялось преимущественно конфессиональными факторами. Имело место резко отрицательное отношение ко всем нехристианам, а также – к “еретикам”. Это не исключало возможности мирного сосуществования и общения с ними в светских вопросах. Отношение к католикам колебалось от резко негативного в церковных консерваторов до терпимого в светских авторов. Православные народы воспринимались как духовно родственные; в спорах с католиками украинские полемисты их всячески защищали.*

Ключевые слова: *полемические труды, конфессия, еретики, католики, православные*

Summary. *Stepanov M. Yu. Attitude to neighbouring peoples in Ukrainian Orthodox polemical literature at the end of the 16th and beginning of the 17th centuries. In Ukrainian Orthodox polemical works of the late XVI – early XVII century Orthodox attitude to other nations determined largely confessional factors. There had been very negative attitude to all non-Christian peoples, and – to the “heretics”. This does not preclude the possibility of peaceful coexistence and a dialogue with them in secular matters. Attitude to Catholics ranged from strongly negative at the church conservatives to have a tolerant at secular authors. Orthodox peoples were seen as a spiritual family; in disputes with the Catholics Ukrainian polemicists in every way protected.*

Key words: *polemical writings, confession, false, heretical, Catholics and Orthodox*

УДК: 477.4:477.83/86“20”

А.В. Новак

КОМУНІКАЦІЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ З РЕПРЕЗЕНТАНТОМ ГАЛИЦЬКОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ О. БАРВІНСЬКИМ

На основі аналізу автентичних джерел поглиблено знання про діалог наддніпрянської інтелігенції з відомим громадсько-політичним діячем Галичини О. Барвінським. Показано ролі та внесок у взаємодію інтелектуального світу сторін, що мала кінцевою метою збереження й трансформацію традиції (“народного ґрунту”) в історично нову якість – національну.

Ключові слова: *комунікація, інтелігенція, інтелектуальний простір, традиція, нація, кордон, Наддніпрянщина, Галичина*

Постановка проблеми. Сприйняття світу і віднайдення місця для себе у ньому – повсякчас проблема досить актуальна. Бачення “великого на відстані” і нечіткість суто національної позиції – речі досить характерні для модерного українства, надто зважаючи на “бімперіалізм” (розподіл країни між володіннями Романових і Габсбургів) та деякі психологічні особливості “новонароджуваної” нації.

Якщо мова заходить про рівень ментальності, потрібно зазначити, що перша її позиція, а саме: світоглядна (власне сприйняття світу) формується на стадії “національного раннього

дитинства”, тоді як друга – самопозиціональна (віднайдення персонального місця) зазнає тривалих метаморфоз через взаємодію з зовнішніми чинниками, до числа яких належать не лише географічно-кліматичні умови, а й суто ідеологічні, що є спадщиною (в українському варіанті) згаданого “бімперіалізму” і побутують довгий час навіть після краху імперій.

Зважаючи на штучну полярність частини української інтелігенції дослідження комунікації репрезентантів наукової (де в чому загальносуспільної) думки галичан і наддніпрянців є справою затребуваною. Особливо якщо уважати, що у другій половині XIX ст. усвідомлення українського інтелектуального простору як “національно єдиного” по обидва боки кордону набуло незворотного характеру.

Найдоцільніше відображають вільну інтелектуальну думку епістолярні джерела. Саме приватні листи дають підстави отримати відображення незаангажованого погляду інтелігенції на суть “великодержавних” подій, майбутнього українства та розвиток науки і культури в цілому.

Варто наголосити на тому, що вид листування, котрий є об’єктом цього дослідницького інтересу, а саме інтелектуальна письмова комунікація українською мовою, оформилася лише у XIX ст. Каталізаторами процесу становлення цього явища могли виступати “продуковані” І. Котляревським любов до “простой мови”, масштабне звернення інтелектуальних кіл до народу (селян), урешті-решт – “ходіння в народ”. Звідси – численні етнографічні розвідки і започаткування національної традиції на “моду” спілкування репрезентантів української думки. На зміну листуванню “імперіалістично-престижною” французькою, “великоросійською” та класичною латинню з’явилося українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Донині дослідники епістолярних джерел незмінно наголошують на т.зв. “проблемі віднайдення і збереження приватного листування досліджуваного періоду”. Утім, щодо пропонованої розвідки, то історіографія проблеми настільки фрагментарна, що авторка приймає нетрадиційне рішення – “розмістити” її по тексті всієї статті.

Мета. Спираючись на епістолярні джерела, з’ясувати особливості комунікації наддніпрянської інтелігенції з відомим представником галицької наукової думки Олександром Барвінським.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи характер листування, ряд юридичних обмежень, контроль правлячої верхівки за інтелігенцією та чітко злагоджену систему каральних заходів російської влади, величезна кількість листів була знищена самими ж адресатами та адресантами. Зважаючи на приватний характер епістолярію як такого, більшість подібних джерел певний час знаходилася у нащадків великих інтелектуалів-науковців XIX ст.

Якщо ми позиціонуємо О. Барвінського – представника галицької інтелігенції, прихильника наддніпрянської інтелектуальної думки, щирого фаната Т. Шевченка та його творчості [1], – як головного адресата плеяди українських науковців, маємо розуміти, що встановлена комунікація між Галичиною та Великою Україною виступає неоціненним джерелом дослідження як рецепції Галицького світу наддніпрянцями, так і сприйняття репрезентантом західних поглядів цих представників підросійської України.

З цієї позиції епістолярні джерела, збережені онуком О. Барвінського і в подальшому передані до національних архівів, виявляються кладязем історичного пізнання. Матеріали регулярного листування з такими маститими істориками як В. Антонович, М. Драгоманов, П. Куліш дають можливість дослідження загальноукраїнських настроїв щодо майбутнього держави, назрілих змін, як у світоглядному, так і в політичному контекстах. У листах чітко простежуємо братання інтелектуалів, толерантність та поміркованість у відображенні поглядів.

З-поміж розмаїття приватних письмових діалогів щодо вирішення особистих питань, на зразок протегування молодих талантів В. Антоновичем (листівка В. Антоновича до О. Барвінського наступного змісту: “Прошу Вашої ласці віддати (видати) молодого літератора п. Михайла Коцюбинського” та аналогічне прохання щодо видання праць п. Віталія Боровика) [2], “влаштування видавництва”, зважаючи на юридичні обмеження цієї справи у Наддніпрянщині, чітко простежується інтелектуально-світоглядна комунікація.

Інтелігенція жваво коментує нові видання колег, обговорює суто наукові історичні та художні праці, виступає проти обмежень встановлених царатом на “мову” та “друк”, закликає до об’єднання Галичини та України [1, 173].

Остання з перелічених позицій змушує замислитися над територіальним, ментальним, зрештою, національним сприйняттям країни. У джерелах чітко відображена думка про окремо існуючу Галичину і Україну, тобто інтелектуальний світ ХІХ ст. усе ж формувався в межах історичної дійсності “біполяризації Руси”.

Зерно зазначеної проблеми світоглядно-дійсних антагонізмів, зсіяне у часи Середньовіччя, крізь ранній новий час, проростає у “довгому” ХІХ ст., починаючи то згуртовувати, то розділяти думки інтелігенції, призводячи до т. зв. “багатовекторності” вже у столітті ХХІ-му.

Повертаючись до авторитетної думки українських істориків-класиків, варто наголосити на їхньому спокійному, помірному тоні у сприйнятті і відображенні ніби константної окремішності Галичини і України в плані географічно-територіальному [3, 8]. Проте, зважаючи на загальноєвропейський досвід націоналізації держави, історії, культури та, зрештою, світогляду українська інтелігенція звертається до питання вивчення і власної розробки поняття національної ідентичності, в контексті якої, з одного боку, з’являється тенденція усвідомлення окремішності українського (руського) від російського та австрійського (імперського); з другого – спільності, єдності України і Галичини. На кінець ХІХ ст. письмова комунікація галичан і наддніпрянців сповнена закликами до єдності літературної, історичної, культурної, з метою побудови нації, як обов’язку і перед своїми пращурами, і перед нащадками.

Пантелеймон Куліш – знаковий представник наддніпрянської моделі національної ідеї, в одному зі своїх листів до О. Барвінського зазначав: “Оцеж, поки ми не знатимемо, як багачко провинили ми самі за наших предків та й останніми, вже літературними часами, доти прогресу не зробимо і нацією не будемо...” [4, 239]. Ці слова можна вважати лейтмотивом всього листування Куліша та Барвінського. Панько Куліш, як часто називали його колеги у своїх листах, усім серцем прагнув тої єдності, національної справедливості, котру вибороли європейці, і за котру ще довго доведеться боротися “братам” його. Будучи людиною імпульсивною, десь, радикальною у своїх судженнях, Пантелеймон Олександрович усе ж розмежовував аспекти культурні, національні з політичними. З огляду на це, у своїх працях виступав проти заборони українства. Щоправда, його внутрішня особистісна ідеологія входила в резонанс з класичним для того часу баченням дійсності Шевченка, що віддаляло інтелектуала від української еліти і тим самим зближувало з Галичиною в плані ідейному [4, 7].

Але рецепція єдності Куліша не мала попервах тої реалізації, на котру сподівався митець. Його невдоволення частково байдужістю, частково зволіканням галичан мало відображення у черговому листі до О. Барвінського. “Галичане такий незгідний народ, – писав автор “Чорної ради”, – що не хочуть горнутись до купи: прикмета антицивілізації; бо цивілізація вироблює єдність мислі і задуму. Не краще робиться і в нас. Ми народ незгідний; ми наслідники тих розбишак, з котрих нарobili собі героїв чести і облого добра; ми варвари; наші задуми і почуття вельми мізерні...” [4, 240].

Та в цьому невдоволенні історика все ж присутня характеристика ментальної та світоглядної схожості галичан і наддніпрянців, єдність та окремішність від інших націй українства з притаманними лише йому позитивними і негативними рисами [5, 280].

Справді, бачення українського історичного процесу П. Кулішем значно відрізняється від тогочасної думки істориків-аналітиків, проте аж ніяк не дисонує з сучасним тлумаченням особливості ментальних рис українства як “західного”, так і “центрального”. Більше того, як показує практика дослідження нації (за Гелнером), єдність ліпше довести, керуючись її недоліками, аніж суто позитивними рисами, що притаманні багатьом [6].

Заслуга Куліша ще й в тому, що не творив він ані ворога, ані кумира юній нації, не робив винним “імперіалізм” та “великоімперську політику” в українських невдачах, напротивагу популярній до сьогодні позиції “виправдання своєї бездіяльності” втручанням сусідів у внутрішні справи нації. Пантелеймон Олександрович вчив: “Своя мати лютіша чоловікові за чужої, свій батько рідніший. На сьму аргументі мусимо стояти, а не на тому, що сусіде наші – люде бездушні, безголові і т. д. Є вь нихь душа, тільки своя не про насъ; и головою їхь намъ недумати. Вони не нами, а ми не їми процвітемо; вони намъ, а ми їмъ хвали не придбаємо. Усяка сила и краса росте зь свого кореня” [7, 15].

Варто зазначити, що сам О. Барвінський, будучи щирим прихильником т.зв. “наддніпрянської світоглядної концепції”, котру чітко пов’язував з творчістю Т. Шевченка, де в чому все ж розділяв погляди Куліша [8, 12].

Величезна кількість листів цих потужних інтелектуалів присвячена обговоренню літературного доробку Пантелеймона Олександровича, зокрема такій видатній праці як "Чорна рада", в котрій "весь Куліш", усе його бачення української історії, зокрема й неповага до "соціального варварства", "перманентної незгідності" та "козацької нечестивої кастовості, боягузтва й розбишаковості". І хоч рельєфність Кулішевого світогляду "не вписувалася" в тогочасні "інтелектуальні рамки", все-таки соціальна місія історика-літератора була виконана.

Велику увагу творчості та світоглядним пріоритетам П.О. Куліша в одному зі своїх листів приділив М. Драгоманов. Принагідно зазначив, що "дуже вже він накрутив, та все таки там зерна єсть золоті" [9].

Не погодитись з "хрещеним батьком української історії" складно, адже прозаїчна відвертість Куліша заслуговує не лише уваги, а й наслідування, бо щирість думок і поглядів виступає базисом здорової громади, а отже й нації. Ця одвічна істина звучить словами П. Куліша: "Здорова громада не боїться щирости; а наше знамено між політиками – правда. Доки поважати мемо правду, доти в нас буде своє обличчя и своя будучина. Праведна цивілізація має єдину мету – правду. Нехай же, якь собі хоче, гордо несеться багатий, могучий и прославлений, – не пережить нась вінь, коли пройшов світ брехнею" [7, 12].

Якщо вже мова зайшла про інтелектуальну позицію Драгоманова, котра частково відображається і в епістолярії, то доречно буде наголосити: відомий історик, публіцист, соціолог, філософ і громадський діяч на певному етапі своєї творчості був позбавлений підтримки київських українофілів, проте це стало запорукою подальшої тісної співпраці з галицькими молодими інтелігентами. Імовірно тому у ряді листів Михайла Петровича щодо обговорення загальноукраїнського культурного поступу простежуємо думку про високий рівень свідомості галичан.

Репрезентуючи бачення нації лише як потрібного елемента суспільної організації людства, Драгоманов переважно виступав за збагачення духовної культури і зміцнення соціальної справедливості. Тобто, слідуючи теорії дослідника: у розвитку національної свідомості вирішальна роль належить культурницькій діяльності та освіті, котра має реалізуватися українською свідомою інтелігенцією. М. Драгоманов писав і про наукове вдосконалення, формування базису для єдності українців: створення єдиного літературно-культурного простору з однією мовою, але без відторгнення творчості "великоросів" та європейців західного сектора, що мають значно вищий рівень ніж деякі українські провінційні письменники, котрі "показують таку темноту думок і такий брак навіть поверхневого письменського смаку", що не можуть подати приклад молодій інтелігенції Галичини, яка прагне інтелектуального прогресу, не можуть "збудити в них, при їх безспірному українолюбстві, дух конкуренції з росіянами" [10, III].

Переживання вченого щодо браку науки в українській творчості, а відтак і культурі, відображене не лише у приватному листуванні. Думки автора відверто відкриті для широкого загалу у ряді статей, трактатів та наукових студій. Підтвердження цьому знаходимо у "Чудацьких думках про українську національну справу", у "Что такое украинофильство?" та багатьох інших працях. Михайло Драгоманов шукав причину такої невідповідності й непевності українських культурників і приходив до висновку, що "тут винна й власна воля українців, котрі засиділись на старих думках про національність і зв'язані з нею справи, думках, котрі панували в науковому і політичному світі, а надто германському й слов'янському, перед 1848 р., але тепер дуже переминились у більше освічених народів, навіть у германських і в самій Росії". Тому, українська нація потребувала власного "світила", власного шляху, котрий міг запропонувати лише той інтелектуал, що досягнув науки, як Заходу, так і Сходу, та, дистанціюючись від їхніх практик, виклав би суто український варіант національного розвитку. Згідно з Драгомановим, перша половина XIX ст., у плані не лише загальнонауковому, а й власне політичному, була значно потужнішою і прогресивнішою. Він стверджував: "Наші українофіли того часу, або ліпше – українські слов'янофіли, стали посередині між російськими западниками й москововськими слов'янофілами, чи восточниками, як їх називав Гоголь, – і цей стан їх, почасти відповідаючий історичним ознакам України, давав їм свою оригінальність і силу, через котру вони вносили багато поправок в теорії російських западників і слов'янофілів і в науці, і в політиці" [10, III].

За прихованою ностальгією та певною мірою, відчаєм справжнього українського патріота можна розглядити прагнення до інтелектуального росту всього українства, до

активнішої комунікації між репрезентантами національної ідеї, до єднання західної та наддніпрянської інтелігенції. Драгоманов неодноразово закликав до взаємодії, до об'єднання зусиль носіїв української інтелектуальної думки задля вироблення єдиної стратегії розвитку, отже – до “програмування” світлих перспектив “новонародженої” української нації.

Цікаво, що величезна когорта тогочасних дослідників прагнула єдиної мети; в їхньому листуванні є пропозиції із зазначеними шляхами її досягнення, проте, питання “чому ця мета так і не була досягнута?” – залишається відкритим.

Керуючись джерелами письмового діалогу наддніпрянців із О. Барвінським, маємо підстави стверджувати, що Галичина була тією стороною взаємодії інтелектуального світу українства, котра робила можливими реалізацію запропонованих ідей, інша ж сторона, репрезентована науковцями та культурниками підросійської України – продукувала вищезазначені ідеї. Проте, на первинному етапі ця співпраця все ж не ознаменувалася стійким та очевидним консенсусним рішенням.

Підтвердженням цього можна вважати незламну, безкомпромісну національну позицію видатного письменника, педагога, громадського діяча другої половини XIX ст. Олександра Кониського. Уродженець Наддніпрянщини всім серцем був закоханий у Галичину, не відмежовуючи її, на противагу своїм колегам, від єдиної батьківщини – України. В одному з листів до свого “духовного учня” та “речника суспільної діяльності Галичини” О. Барвінського Кониський писав: “Хоч и в самому серці матері – України, але в такій темряві, що нічого не видно й не чути! Навіт зника надія щоб в світлому Львові побувати...” [11]. Справді, образ “світлого Львова” лишатиметься в душі й думці великого борця за соборність і незалежність батьківщини протягом усього життя.

О. Кониський, будучи непохитним у своїх патріотичних поглядах, прагнув “культурної відрубності українців від росіян”, тим самим, позиціонує себе з-поміж тогочасної наддніпрянської інтелігенції “першим послідовним українським самостійником” [12, 23]. Його критика П. Куліша та М. Драгоманова за “половинчастість у національних питаннях” і нехтування “традиційними формами українського суспільства” виявляється досить конструктивною, зважаючи на абсолютну полярність поглядів науковців на шляхи досягнення позитивних перспектив для України.

Олександр Якович величезну увагу приділяв літературній українській мові як єдиноможливому засобу утвердження національної культури, розмежовуючи український і російський духовний простір. З огляду на це, можна стверджувати, що погляди дослідника значно випереджали “консервативні” вчення М. Драгоманова “загальноросійського” характеру, котрі виступали гальмівним фактором процесу становлення національної ідеї як у Наддніпрянщині, так і в Галичині.

Якщо М. Драгоманов, як ми вже зазначали вище, звертав увагу українців на ознайомлення з російською літературою, то позиція О. Кониського щодо цього питання була діаметрально протилежною. Відомий дослідник Ігор Гирич стверджує, що патріот “виступав за усвідомлену відмову від сприйняття російської літератури як засобу цивілізації, бо з цим водночас відбувається ментальне російщення українців” [12, 24].

Тож О. Кониський уперше в історії становлення української нації висловив думку про “відвоювання свого культурного простору з російської займанщини, і цим самим заклав нарідний камінь дальшого політичного поступу українців, не менш значущого, ніж драгоманівське гасло вчитися в Європі, бути одночасно і українцем, і космополітом” [12, 25].

О. Барвінський, а згодом і М. Грушевський повною мірою поділяли громадську, наукову та національну позицію свого духовного наставника. Історичні події початку XX ст. продемонстрували наслідування вчення Кониського щодо досягнення незалежності України, підтвердили тезу про те, що федералізм – явище тимчасове, половинчате, доцільне лише в контексті переходу держави від “колоніалізму” до самостійності.

Так, бачення майбутнього крізь призму дійсності Олександром Яковичем видається конструктивнішим і правильнішим, в порівнянні з ідеями М. Драгоманова. Проте, обидві візії формування національної ідеї дають ідеальне бачення українського шляху. Як стверджує І. Гирич “не взаємозаперечення, а взаємодоповнення узгоджувало обидві непримиренні позиції” [12, 25].

Отже, О. Кониського беззаперечно можна вважати “пророком, який просвітив постання Української держави”, його внесок у процес становлення національної ідеї – неоціненний. З

погляду галичан, Олександр Якович став найпопулярнішим і найвідомішим наддніпрянцем, вагомість якого у відродженні України порівнювали з вагомістю Т. Шевченка.

У другій половині XIX ст. і наддніпрянці, і галичани прагнули об'єднання, причому як інтелектуального, так і територіального, але бачили перспективу цю по-різному. Тексти листів "українців" до О. Барвінського переконливо це підтверджують.

Окремо варто наголосити, що до т.зв. "об'єднаної процесу" були залучені не лише історики, соціологи, літератори, а й представники музично-мистецької "гільдії" та громадські діячі, сповнені патріотизму. Цілком виправдано звертаємо увагу на письмову комунікацію найвидатнішого українського композитора, основоположника української класичної музики, талановитого диригента, педагога, вченого-фольклориста і визначного музично-громадського діяча М. Лисенка з тим же О. Барвінським. Микола Віталійович, будучи сповненою широю любов'ю до свого народу, на що вказує його плідна праця у галузі етнографії, дуже скептично ставився до окремішності "двох Україн". Один із листів музикального класика та авторитетного представника наддніпрянської думки до свого галицького колеги містить тезу, котру виправдано можна вважати посланням усьому народу українському, усім мислячим і люблячим дітям своєї Батьківщини. Великий композитор писав: "Я тії думки, що нам своїм кривим людям, одній матері дітнім не варт, не личить роз'єднатись, але скуплятися якнайміцніше. Велика небашність, що до сього часу такі малезні стосунки Галичини з Україною..."[13].

Справді, протистояти історичній пам'яті в умовах "біполяризації" дуже складно, ще ж складніше було скласти "пазл історичної дійсності". Друга половина "довгого" XIX ст. наскрізь пронизана духом цього протистояння. Знакові постаті інтелігенції перетворилися з ідейних натхненників у атлантів, що мали втримати Україну на своїх плечах, зберігши неповторну красу і мелодійність мови та унікальну сутність української етнокультури. Суттєво поліпшила ношу інтелектуалів парадоксальна діаметральність українства в руслі ментальному. Мова йде про традиційність укладу життя, самопозиціонування, рефлексію і сприйняття світу селянами та модерність поглядів інтелігенції.

Висновки. Отже, саме традиція ("народний ґрунт"), як не дивно, стала запорукою становлення потужної модерної наукової думки, що була спрямована на ретрансляцію народної свідомості в якісно нові форму та зміст. Тому українські інтелектуали XIX ст., які мешкали по обидві сторони російсько-австрійського кордону, максимально прагнули не лише зберегти цілісність і достеменність цієї самобутньої культури, а й всіма можливими методами підняти її на новий рівень, тим самим підготувавши підґрунтя для зміцнення нації.

Список використаної літератури

1. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. – Л., 1912. – Ч. 1 : Образки з громадського і письменського розвитку русинів. – 1912. – 336 с.
2. Антонович В. Листи до Барвінського Олександра Григоровича / В. Антонович // Львівська ННБ України ім. В. Стефаника НАН України (відділ рукописів). – Ф. 11. Барвінські. Листи від окремих осіб. – 8 л., 11 арк. (2 ч.).
3. Антонович В. Історія Галицької Русі. Лекції. К., б.г. / В. Антонович // Львівська ННБ України ім. В. Стефаника НАН України (відділ україніки). – 296 с.
4. Куліш П. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані / П. Куліш; ред. Ю. Луцький; передм. Ю. Шевельова. – Нью-Йорк; Торонто : УВАН у США, 1984. – 336 с.
5. Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
6. Геллер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм [Текст] : пер. з англ. / Е. Геллер. – К. : Таксон, 2003. – 300 с.
7. Куліш П. З листів П. Куліша до Омеляна Партицького / П. Куліш; видав К. Студинський. – Л., 1908. – 23 с.
8. Барвінський О. Спомини з мого життя. – Л., 1913. – Ч. 2 : Образки з громадського і письменського розвитку русинів. – 1913. – 406 с.
9. Драгоманов М. Листи до Барвінського Олександра Григоровича / М. Драгоманов // Львівська ННБ України ім. В. Стефаника НАН України (відділ рукописів). – Ф. 11. Барвінські. Листи від окремих осіб. – 12 л., 26 арк.
10. Драгоманов М.П. Вибране ("...мії задум зложити очерк історії цивілізації на Україні") / М.П. Драгоманов; упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р.С. Мішук; приміт. Р.С. Мішука, В.С. Шандри. – К. : Либідь, 1991. – 688 с.
11. Кониський О. Листи до Барвінського Олександра Григоровича / О. Кониський // Львівська ННБ України ім. В. Стефаника НАН України (відділ рукописів). – Ф. 11. Барвінські. Листи від окремих осіб.
12. Гирич І. "Можна любить Україну так, як її любить Кониський, – але більш, як він, – любить не можна" (До 175-річчя від народження Кониського, одного з фундаторів НТШ) // Вісник НТШ. – Л., 2011. – № 46. – С. 22–26.
13. Лисенко М.В. Листи до Барвінського Олександра Григоровича / М.В. Лисенко // Львівська ННБ України ім. В. Стефаника НАН України (відділ рукописів). – Ф. 11. Барвінські. Листи від окремих осіб. – 8 л., 13 арк.

Одержавно редакцією 10.08.2012

Прийнято до публікації 18.10.2012

Аннотация. *Новак А.В. Коммуникация надднепрянской интеллигенции с репрезентантом галицкой научной мысли А. Барвинским. На основании анализа аутентических источников углублено знание о диалоге надднепрянской интеллигенции с известным общественно-политическим деятелем Галиции А. Барвинским. Показано роли и вклад у взаимодействие интеллектуального мира сторон, что имело конечной целью сохранение и трансформацию традиции ("народной почвы") в исторически новое качество – национальное.*

Ключевые слова: *коммуникация, интеллигенция, интеллектуальное пространство, традиция, нация, граница, Надднепрянщина, Галиция*

Summary. *Novak A.V. Communication of Naddniprovyanshchina's intelligentsia with representantom of Galychyna scientific opinion O. Barvinskii. On the basis of analysis of authentic sources, knowledge about the dialog of Naddniprovyanshchina's intelligentsia with known public-political figure of Galychyna O.Barvinskii is deepened. Roles and contribution in co-operation of the intellectual world of sides are elucidated, this co-operation had the ultimate goal of maintainance and transformation of tradition ("folk soil") in historically new quality – national.*

Key words: *communication, intelligentsia, intellectual space, tradition, nation, border, Naddniprovyanshchina, Galychyna*

УДК: 477.4("18–19"):338.3.002.2

Я.В. Бойко

РОЗПОДІЛ ПРАЦІ ТА СТРУКТУРА ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТАВРИДИ НАПРИКІНЦІ ХІХ ст.

У статті висвітлено розподіл праці та структуру зайнятості економічно активного населення Тавриди у кінці ХІХ ст., зокрема й за етнонаціональною ознакою. Розкривається територіальне розміщення трудових ресурсів, визначається співвідношення між зайнятим населенням розташованим у містах і сільській місцевості Криму та Північної Таврії. Наводяться статистичні дані, що свідчать про характер та рівень участі східнослов'янських та інших значних за розмірами етнічних груп у суспільному виробництві Тавриди кінця ХІХ ст. Вказано на основні джерела формування ринку робочої сили, визначено його вплив на розвиток продуктивних сил Таврійської губернії та виробництво ВВП у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: *розподіл праці, структура зайнятості населення, розміщення зайнятого населення, трудові ресурси, ринок робочої сили, суспільне виробництво, східні слов'яни*

Постановка проблеми. Важливе місце у дослідженні економічної історії держави й її окремих адміністративно-територіальних одиниць, з притаманними їм природно-географічними характеристиками, займає аналіз відтворення та розміщення трудових ресурсів, розподілу праці, структури зайнятості населення, а також виробничих відносин у межах певного способу виробництва.

Варто зазначити, що ступінь розподілу праці і структура зайнятості населення, як в регіональному, так і в загальнонаціональному масштабах, багато в чому є концентрованим виразом і показниками рівня розвитку продуктивних сил та економіки в цілому.

У запропонованій статті об'єктом дослідження є розвиток продуктивних сил у частині головної складової (робочої сили) на півдні України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., предметом дослідження – територіальне розміщення, розподіл праці та структура зайнятості економічно активного населення Тавриди наприкінці ХІХ ст.

Грунтовний аналіз первинних джерел, що формували продуктивні сили губернії наприкінці ХІХ ст., у частині головної складової, дає змогу розкрити одну з фундаментальних ознак загальногубернського ринку – структуру та обсяги ринку місцевої робочої сили, з притаманною йому системою ринкових відносин.

Загалом розвідка присвячена аналізу первинної структури продуктивних сил Тавриди та сукупного балансу її трудових ресурсів, що склався на початок 1897 р.

Мета. У цій статті ставиться завдання розкрити територіальне розміщення трудових ресурсів Тавриди*, висвітлити, зокрема й за етнонаціональною ознакою, розподіл праці та